

1.5.2009

ANIMAL LABORANS

Johdanto

Käsittelen Hannah Arendtin teoksen *Vita activa* pohjalta työn merkitystä ihmisen olemukselle ja olemassaololle sekä työyhteiskunnan järjestäytymistä historiallisesta näkökulmasta. Pohdin mm. sellaisia kysymyksiä, kuten mitä työ on, millainen on työtätekevä ihminen (itse asiassa arendtilaisittain ”eläin”, *animal laborans*) ja miksi työtä samaan aikaan palvova ja halveksuva kulutusyhteiskunta vallitsee, tai miten voi ylipäättänsä vallita, tänä päivänä.

Ihmisenä olemisen ehdot

Hannah Arendt määrittelee *vita activan* kolmeksi ihmisen perusaktiviteetiksi: **työksi, valmistamiseksi ja toiminnaksi**. Työllä kuvataan ihmisruumiin biologista prosessia, jossa ruumis on sidoksissa työn elämänprosessin tuottamiin välttämättömyyksiin – työn ehto on elämä itse. Valmistamisella tarkoitetaan luonnosta erkaantunutta toimintaa, joka ei rajaudu ihmislajin kiertokulkuun. Valmistaminen tuottaa keinotekoisia ”tavaroiden maailman”, jonka tarkoitus kestää ihmiselämää kauemmin, tulla ikuisiksi, ja jossa jokainen yksilö elää – valmistamisen ehto on maailmallisuus (keinotekoisessa maailmassa). Toiminta käsitetään ainoaksi aktiviteetiksi suoraan ihmisten välillä, ilman esineiden tai aineen välitystä, kun ihmisten välillä on vain maailma itse. Toiminta voidaan kansan kielellä kääntää ”politiikaksi” - toiminnan ehto on moninaisuus (monet ihmiset). Näin ollen ihmisenä olemisen ehdot ovat (1) elämä itse, (2) maailmallisuus ja (3) moninaisuus.

Oleellinen ulottuvuus tässä ajattelussa on käsitteillä ”ikuisuus” ja ”kuolemattomuus”. Arendtin mukaan kuolemattomuus on ihmisten eniten tavoittelema asia: tulla teoillaan ruumistaan pidempi-ikäiseksi, jopa kuolemattomaksi. Ikuisuutta ihmiset taasen tavoittelivat valmistamilleen keinotekoisille, luonnosta vieraantuneille, asioille. Kuolemattomuuden tavoittaminen voi tapahtua joko valmistamisen kautta, näiden ”ikuisten esineiden” erkaannuttua luonnon (ja elämän) kiertokulusta, tai toiminnan kautta, pitämällä ikimuistoinen puhe väkijoukolle tai vaikka kehittelemällä ainutlaatuinen filosofinen teoria olemassaolon syistä. Valmistamisen perimmäinen tarkoitus on luoda ikuisuutta, toiminnan luoda kuolemattomuutta. Työ on ”vain” elämän ylläpitämisen loputonta kiertokulkua.

Työ ja työtätekevä eläin

Jo aristoteelisen määritelmän mukaan vapaan miehen elämäntapa oli sellainen, jossa hän oli riippumaton elämän välttämättömyyksistä ja niiden aikaansaamista suhteista. Tämä tarkoitti vapautta paitsi ”ruumiillisesta ja alhaisesta” työnteosta, myös valmistamisesta ja kaupankäynnistä. Vapauteen kuuluu sellaisten asioiden tuottaminen, jotka eivät ole välttämättömiä tai edes hyödyllisiä. Antiikin kaupunkivaltioissa nämä vapaat miehet, joiden elämäntapaa massiivinen ulkomaalaisten ja orjien joukko ylläpitivät, syventyivät tieteisiin, taiteisiin ja elämän nautintoihin, ml. politiikka. Jos ihmisen elämä oli riippuvainen hänen työstään, vaikkakin samalla työllään hän elätti myös ns. vapaat miehet, hän ei ollut todellisuudessa vapaa, eikä kyvykäs toteuttamaan kaikkia ihmisenä olemisen ehtoja. Hän on vain työtätekevä eläin – *animal laborans*.

Arendt jakaa ihmisenä olemisen ehtojen mukaisesti työn (*labour*) ja valmistamisen (*work*) kahdeksi erilliseksi toiminnaksi, vaikka ne nykykielessä ymmärretään hyvin usein synonyymeiksi. Hän lainaa Locken tekemää eroa ”valmistavien käsien” ja ”työtätekevän ruumiin” välillä, kuten jo antiikin Kreikassa eroteltiin käsityöläiset niistä, jotka ”niin kuin orjat ja kesyt eläimet auttavat ruumiillisella työllään välttämättömien tarpeidemme tyydyttämistä”. Työtätekevän eläimen (*animal laborans*) ja valmistavan ihmisen (*homo faber*) välillä ei kuitenkaan pitkään tehty eroa, sillä niin muinaisessa Kreikassa kuin nykyäänkin työtä (sen kaikissa muodoissa) halveksutaan: haluamme eroon välttämättömyyksistä, jolloin toiminta käsitetään ainoaksi arvostettavaksi aktiviteetiksi. Jako *animal laboransin* ja *homo faberin* välillä voidaan tehdä esim. työn kuluttavuuden (taidemaalari ja kuvanveistäjä), työn arvostuksen (koronkiskuri ja kunniavartion jäsen) tai, kuten nyky-yhteiskunnassa usein, siitä maksetun korvauksen perusteella (diplomaatti ja siivooja).

Merkityksetöntä ei myöskään ole ero yksityisen ja julkisen välillä: ero orjan ja hänen isäntänsä välillä. Isäntä kuului kodin ulkopuolelle, ihmisten keskuuteen, kun taas orjan välttämättömyyksiin liittyvä työ oli yksityistä, kodin seinien sisällä tapahtuvaa aktiiviteettia – tuomittu elämään ”yksityisen” alueella, ilman oikeutta ”julkisessa” esiintymiseen tai osallistumiseen. Mutta entä työ, joka tapahtuu julkisen alueella? Ero antiikin Ateenan ”julkisen palvelijan” ja modernin virkamiehen välillä on se, että antiikissa hän oli vapaa – hän ei saanut korvausta luottamustehtävästään, vaan hän toteutti siinä itseään. Modernin ajan virkamies voidaan käsittää itse asiassa vain julkiseksi *animal laboransiksi*, jonka työ-

1.5.2009

panos on välttämättömyyksiensä täyttämistä, palkkakuitista toiseen. Toisaalta työ itsessään jo riittää sen tekijältä julkisen roolin, koska työ suoritetaan aina yksin. Työ tehtaassa tai maatilalla toisten ihmisten keskuudessa ei ole aktiviteettia ihmisten välillä *an sich*, vaan orjalista inhimillisen olemassaolon kiertokulun toteuttamista, joka vain sattuu tapahtumaan suuren joukon kesken. Yksittäinen työntekijä ei vaikuta kiertokulkuun antamansa panoksen lisäksi mihinkään muuhun. Animal laboransin hallitsema julkinen alue ei ole todella julkinen, vaan ainoastaan yksityisiä aktiviteetteja, jotka esitetään julkisesti.

Työn yhteiskunnasta kulutusyhteiskuntaan

Työn yhteiskunnassa kaiken tekemämme tulisi tähdätä elannon hankkimiseen – yhteiskunta, sen jäsenet ja ammattikunnat kaikki odottavat sitä. Työ voidaan määritellä sen vakavuuden kautta kaiken leikin vastakohtaksi. On asioita, joita ”tehdään huvikseen” ja niitä, joita ”tehdään työkseen”. Teollistumisen mukanaan tuoman korkean elintason ja homo faberin voittokulun kautta työn yhteiskunta otti muodokseen omistajuuden yhteiskunnan, jossa työn tuottama vauraus ja ihmisen itselleen rajaama ”omaisuus” alkoivat määrittää ihmisen arvon.

Kulutusyhteiskunnassa valmistaminen ei tuota enää ikuisia asioita, vaan käyttö on muuttunut mitä suurimmissa määrin kuluttamiseksi. Homo faber muuntuu jalostetuksi animal laboransiksi. Ns. työn tuottavuuden arvosteluperiaate hämärtyy entisestään maailmassa, jossa ei välttämättä ”jätetä mitään jälkeensä”, vaan homo faberinkin elämänprosessi on työkalujen, kulutushyödykkeiden ja sellaisten ”ikuisuuksien” valmistamista, jotka ihmiskunta kuluttaa loppuun paljon nopeammin kuin ihmisikä kestää. Erotus voidaan nähdä enää työssä, josta ei jää mitään jälkiä, ja työssä, jonka tuottamia esineitä voidaan kerätä, vaikkeivät ne kestäisikään ikuisuutta. Mutta mitä onkaan ns. luova työ, taiteilijan työ? Ovatko taidemaalari, matkapuhelinten taustakuvien suunnittelija ja jääveistosten tekijä ikuisuuden rakentajia vai kulutusyhteiskunnan rattaita? Pysyvyyden, luovuuden, käytön ja kulutuksen käsitteiden monimutkaistuessa erottelu tulee entistä vaikeammaksi.

Koneet ja työkalut ovat ihmisen *valmistamia*. Termit eroavat siinä, että työkaluilla ihminen keventää työnsä taakkaa sekä kasvattaa tuottavuutta, mutta koneilla hän korvaa ihmisen antaman työpanoksen, jopa kokonaan. 1700-luvulla yksi ainoa Kehruu-Jenny (*spinning jenny*), kone, saattoi korvata jopa kymmenien kehrääjien käsityön, kun taas yksi

1.5.2009

PC, työkalu, ei välttämättä korvaa yhdenkään toimistotyöntekijän työpanosta. Automaation ajalla olemme nähneet ”välttämättömyydestä saavutetun voiton” ensiaskelia, kun tehtaan liukuhihnatyöläiset on korvattu kokonaan robottikäsillä – vain tehtaan ns. akvaarioissa istuvat esimiehet ovat säilyttäneet paikkansa prosessien valvojina.

Lopputuloksena on kuitenkin ”massakulttuuri” - kun animal laboransin työnteke ja kuluttaminen ovat epätasapainossa, elämme jatkuvassa (universaalissa) onnettomuuden tunteessa. Vain siellä, missä elämän prosessit, loppuun kuluminen ja uudelleensyntyminen, kipu ja siitä vapautuminen, ovat täydellisessä balanssissa, voi animal laborans saavuttaa sinnikkäästi tavoittelemansa onnen. Olemme alkaneet elää työyhteiskunnassa, josta ei löydy tarpeeksi työtä pitämään se tyytyväisenä, samalla kun kaikin keinoin pyrimme irti (työn) välttämättömyyksistä. Toisin kuin valmistava ihminen (käsityöläinen, homo faber) tai toimiva ihminen (poliittinen eläin), ainoastaan työtätekevä eläin on vaatinut olla ”onnelinen”, ja ylipäättään pitänyt sen saavuttamista mahdollisena *kuolevaisille*. Ehkäpä työn lakkauttaminen - ”välttämättömyyden valtakunnan” korvaaminen ”vapauden valtakunnalla” - ei tuotakaan autuutta niille, joiden arvo ihmisinä määritellään työn pohjalta?

Omaisuus

Ns. työn kulta-aika lähti liikkeelle John Locken havainnosta, että työ on kaiken omaisuuden lähde. Adam Smithille se oli rikkauden lähde ja Karl Marxille kaiken tuottavuuden lähde sekä juuri ihmisen inhimillisyyden ilmentymä. Omaisuudesta, sen yhteiskunnallisesta asemasta, yksityisyydestä ja rajattomasta kasaantumisesta, tuli itseisarvo taloudellisen liberalismien kannattajien keskuudessa. Siinä missä Marxille työ oli ihmisen korkein kyky rakentaa maailmaa, Lockelle ja Smithille se oli väline omaisuuden saavuttamiseksi. Raha, pysyvä (ikuinen) hyödyke, joka ei pilaantunut, ja joka voitiin saavuttaa ilman valmistamista, oli työn arvon merkittävimpiä kulmakiviä, vaikka itse asiassa sen ansaitsemista edeltävä ponnistelu ei koskaan vapautta työtätekevää eläintä toistamasta kaikkea yhä uudelleen.

Sosialismia ja kommunismia edeltävissä teorioissa ei oltu esitelty omistamisesta vapaata yhteiskuntaa – omaisuus oli muinaisista ajoista lähtien koettu yksityisen alueeksi, joka voidaan sekoittaa julkiseen vain tiukasti harkiten. Ajatus omaisuuden yksityisyydestä pohjautuu Arendtin mukaan työn perin juurin yksityiseen luonteeseen - onhan työ

1.5.2009

nähty klassisessa taloustieteessä vaurauden pohjana: ”jokaisella ihmisellä omaisuus omassa henkilössään”, ”hänen ruumiinsa työ ja hänen käsiensä aikaansaannokset”. Uuden ajan kehitys, jossa työnteko (aktiviteeteista yksityisin) on tullut julkiseksi, asettaa yksityisenä alueena pidetyn omaisuuden ”riippumattomuuden yhteisestä” kyseenalaiseksi. Ruumiista tulee kaiken omaisuuden keskeisin ja olennaisin osa, sillä se voidaan käsittää asiaksi, jota emme voi jakaa vaikka haluaisimmekin. Ruumis kuitenkin rajautuu sen tuntemaan kipuun ja mielihyvään, työhön ja kulutukseen, joten täydellinen keskittyminen ”yksityiseen” rajaa ihmisen kaikkein radikaaleimmin ulos maailmasta.

Omistaminen ”yhteisestä rajaamisena” ja ”julkiselta suojelemisena” on kuitenkin kovin rajallinen prosessi – se alkaa jokaisella ihmisellä aina alusta, ja päättyy kyseisen yksilön kuolemaan. Jos taas käsitellään omistamista vaurastumisena ja kasautumisprosessina, voidaan nähdä se ihmiskunnan mittaisena jatkumona, joka on yhtä loputon kuin lajin elämänprosessi. Yksilö ei elä ikuisesti, eikä sillä ole loputtomasti aikaa, mutta mikäli ihmiset lakkaavat toimimasta vain omasta elonjäämisestään kiinnostuneina yksilöinä ja alkavat sen sijaan toimia ”lajinsa edustajana” (*Gattungswesen*, Marx), voi ”yhteiskunnallistuneen ihmiskunnan” kollektiivinen elämänprosessi ottaa määrätyn suunnan, ja kokonaisuudesta tulla ns. enemmän kuin osiensa summa. Kuitenkaan tavaroiden runsaus tai työajan lyhyys eivät välttämättä synnytä yhteistä maailmaa, eikä animal laboransista tule yhtään vähemmän yksityistä. Marxin mukaan julkinen elämä itse asiassa ”kuoleentuu” yhteiskunnassa, joka toimii tuotantovoimien esteettömän kehityksen ehdoilla.

Maallistumisen prosessi ja homo faberin tappio

Modernin filosofian ajatus ”kaikkea on epäiltävä” (*de omnibus dubitatum est*, Descartes) on merkityksessään niin laaja ja monisyinen, että se nähdään kaiken ajattelun liikkeellepanevana voimana. Tämä ns. kartesiolainen epäily merkitsi animal laboransille kahden perustavimman olettamuksen asettamista kyseenalaiseksi: kyvykkyyttä / mahdollisuutta onnellisuuteen ja kuolemattomuuteen. Ehkäpä onnellinen elämä voidaan ymmärtää ”likiarvona” - sitä kohti voidaan tavoitella (onnistuneestikin), mutta sitä ei voida koskaan saavuttaa? Ehkä kuolemattomuutta ei suoda koskaan yksilölle, vaan se rakentuu ihmiskunnan kollektiivisesta elämäntarinasta ja -prosessista, jossa yksilöitä ”kulutetaan” kuolemattomuuden saavuttamiseksi?

Kartesiolaisesta epäilystä voidaan tehdä johtopäätös lakata yrittämästä ymmärtää luontoa, ja yleisesti niitä asioita, joita ihminen ei ole tuottanut, ja sen sijaan keskittyä asioihin, jotka ovat olemassa ihmisen ansiosta. Näin ollen humanistiset tieteet voidaan nähdä ”varmojen tietojen” tieteinä, kun taas luonnontieteet olisivat ”todennäköisyyksien ja arvioiden” tutkimusta – homo faber välineellistää maailman. Uuden ajan painotuksessa huomio siirtyi kuitenkin esineestä valmistusprosessiin, kun maailma alkoi näyttäytyä entistä enemmän ikuisen kehityksen prosessina, jossa ei koskaan saavuteta mitään päämäärää (*telos*) tai ennalta määrättyä ideaa. Elämän kiertokulkuun suljettu animal laborans otti uuden ajan mentaliteetissa valtaistuimen valmistavalta homo faberilta.

Moderni ihminen on heitetty sulkeutuneeseen, sisäänpäin kääntyneeseen itse-tutkiskeluun. Ainoa asia, joka voi enää olla kuolematon (vrt. poliittinen yhteisö tai ”sankarilliset” toiminnan alueen aktiviteetit antiikin aikana) on elämä itse – ihmislajin (mahdollisesti) ikuisesti jatkuva elämänprosessi. Kaikki aktiviteetit käsitetään elämänprosessin voiman alaiseksi, joiden ainoana päämääränä, mikäli sellaista edes oli, on ihmislajin eloonjääminen. Yksilön elämästä on tullut osa elämänprosessia, eikä yksilön tarvitse tehdä muuta kuin *työtä*, jotta oma, perheen ja lajin elämä jatkuisi. Kaikki, mikä ei ole universaalille ”ai-neenvaihdannalle” välttämätöntä, on turhaa.

Ihmisenä olemisen ehdoista nykyihmisille jää enää elämä itsessään. Maailmalisuuteen liittyvät kokemukset – tekeminen, valmistaminen ja rakentaminen – jätetään yhä enenevässä määrin rajatun ihmisjoukon (”taiteilijoiden”) tehtäväksi, mistä johtuen ne pake-nevat yhä etäämmälle tavallisen ihmisen elämästä. Moninaisuudesta ammentaminen on massakulttuurin puristuksessa jäänyt ”teoreettisen” kanssa työskenteleville. Kyky toimia, tai ainakin saattaa liikkeelle prosesseja, on enää valikoituneen joukon (”tieteilijöiden”) yksinoikeus. Ihminen (lajina) saattaa suostua taantumaan eläinlajiksi, työtätekeväksi eläimeksi, jonka ”vapaus” on näennäistä elämänprosessin toistuvien ja ennaltamäärättyjen valintojen tekemistä.